

**МІЖНАРОДНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
«ЄВРОПЕЙСЬКА МЕДИЧНА ШКОЛА»**

**Кафедра фундаментальних та
медико-профілактичних дисциплін**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою Університету,
протокол від 29.08.23 № 4

Заступник голови НМР Лісничук О.А.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

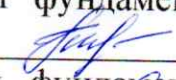
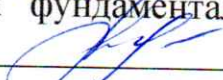
СОЦІАЛЬНА МЕДИЦИНА, ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я

для підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня
(денної форми навчання)

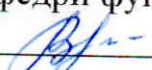
Галузі знань	22 «Охорона здоров'я»
Спеціальності	222 «Медицина»
Освітня програма:	Медицина
Статус дисципліни:	Обов'язкова

Робоча програма навчальної дисципліни «Соціальна медицина, громадське здоров'я» складена на основі освітньо- професійної програми «Медицина» для другого(магістерського) рівня 222 спеціальності «Медицина», затвердженої Вченою радою Університету, протокол № 4, від «30»травня 2023 року.

УКЛАДАЧИ ПРОГРАМИ:

Професор кафедри фундаментальних та медико-профілактичних дисциплін Г. Мойсеева, д.м.н., професор;
Завідувач кафедри фундаментальних та медико-профілактичних дисциплін В.Коваленко, к.б.н., доцент

РЕЦЕНЗЕНТ:

Професор кафедри фундаментальних та медико-профілактичних дисциплін М. Верголяс, д.б.н., професор

Гарант ОПП «Медицина», завідувач кафедри педіатрії, імунології, інфекційних та рідкісних захворювань А. Бондаренко д.м.н., професор

Робочу програму навчальної дисципліни розглянуто та схвалено кафедрою фундаментальних та медико-профілактичних дисципліни, протокол № 1 від «25» серпня 2023 р.

Завідувач кафедри фундаментальних та медико-профілактичних дисципліни к.б.н., доцент Вікторія КОВАЛЕНКО

Розглянуто і схвалено Вченою радою Навчально-наукового інституту «Європейська медична школа», протокол № 1 від «29» серпня 2023 р.

Голова Вченої ради ННІ
«Європейська медична школа»
к.м.н., доцент

Євгеній СИМОНЕЦЬ

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни «Соціальна медицина, громадське здоров'я» розроблена відповідно до Стандарту вищої освіти України підготовки фахівців другого (магістерського) рівня, галузі знань 22 – «Охорона здоров'я», спеціальності – 222 «Медицина», освітньої кваліфікації «Магістр медицини», кваліфікації професійної «Лікар».

Опис навчальної дисципліни

Програма вивчення дисципліни «Соціальна медицина, громадське здоров'я» призначена для вищих медичних закладів освіти України у відповідності до вимог кредитно-трансферної системи організації навчального процесу ЄКТС, заснованої на поєднанні технологій навчання за розділами та залікових кредитів оцінки – одиниць виміру навчального навантаження студента необхідного для засвоєння дисципліни або її розділу.

У відповідності до навчального плану підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я» навчальна дисципліна «Соціальна медицина, громадське здоров'я» викладається в 3 році навчання.

На вивчення дисципліни «Соціальна медицина, громадське здоров'я» передбачено 3 кредити (90 годин), з них 40 аудиторних годин та 50 – самостійна робота.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Галузь знань 22 «Охорона здоров'я»	Нормативна
Змістових розділів – 3	Напрямок підготовки «Медицина»	Рік підготовки -3й
Загальна кількість годин – 90 Загальна кількість аудиторних годин - 40	Спеціальність: 222 «Медицина»	Семестр
		6-й
		Лекції - 4 год.
Тижневе навантаження: аудиторних –2	Освітньо-кваліфікаційний рівень: «магістр медицини» кваліфікації професійної «лікар»	Практичні 36 год.
		Самостійна робота 50 год.
		Вид контролю: залік

Предметом вивчення навчальної дисципліни є сучасні теоретичні та методичні основи аналізу та оцінки показників здоров'я населення, розробки з позицій доказової медицини рекомендацій з попередження усунення шкідливого впливу чинників на здоров'я.

Міждисциплінарні зв'язки.

Для успішного засвоєння дисципліни здобувачу вищої освіти необхідні знання, отримані в процесі вивчення наступних дисциплін загальної підготовки: «Історія України з курсом історії медицини», «Медична інформатика», «Гігієна та екологія», «Біотетика та медичні комунікації», «Принципи доказової медицини та методологія наукових досліджень». Навчальна дисципліна закладає основи вивчення організації лікувально-діагностичного процесу, оцінку його обсягу та якості при вивченні наступних клінічних дисциплін «Внутрішня медицина», «Хірургія», «Педіатрія», «Акушерство та гінекологія», забезпечує вивчення правових і організаційних засад галузі охорони здоров'я, сприяє формуванню профілактичного напрямку діяльності майбутніх лікарів з урахуванням можливого впливу на здоров'я населення чинників різного походження, оцінки ризику при розробці комплексних медико-соціальних заходів у взаємодії з системою громадського здоров'я.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни «Соціальна медицина, громадське здоров'я» впливає із цілей освітньої-професійної програми підготовки випускників закладу вищої освіти та визначається змістом тих системних знань і умінь, котрими повинен оволодіти лікар. Знання, які студенти отримують із навчальної дисципліни, є базовими для блоку дисциплін, що забезпечують професійно-практичну (блок ПП) підготовку.

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Соціальна медицина, громадське здоров'я» є

- оволодіння необхідними знаннями, навичками і набуття компетентностей щодо дослідження, аналізу та оцінки показників здоров'я населення;
- організації, ресурсного забезпечення та діяльності системи охорони здоров'я, розробки з позицій доказової медицини рекомендацій з попередження і усунення шкідливого впливу чинників на здоров'я та з удосконалення організації медичної допомоги населенню і системи громадського здоров'я.

1.2 Основними завданнями навчальної дисципліни «Соціальна медицина, громадське здоров'я» є:

- засвоєння методів визначення, аналізу та оцінки основних показників популяційного здоров'я за окремими критеріями та у взаємозв'язку з чинниками, що на нього впливають;
- засвоєння закономірностей і особливостей формування популяційного здоров'я;
- засвоєння принципів розробки заходів задля збереження і зміцнення здоров'я населення та окремих його контингентів;
- засвоєння теоретичних основ та правових засад системи охорони здоров'я, її функцій та стратегічних напрямів розвитку;
- засвоєння засад, напрямів, завдань системи громадського здоров'я;
- засвоєння основ організації медичної допомоги, принципів оцінки організації та якості надання різних видів медичної допомоги населенню в умовах реформування галузі охорони здоров'я;
- формування знань з питання експертизи втрати працездатності, її видів,

порядку організації та дій медичних працівників щодо конкретних ситуацій експертизи втрати працездатності;

- засвоєння принципів розробки управлінських рішень, спрямованих на вдосконалення діяльності закладів охорони здоров'я;

1.3 Компетентності та результати навчання

Перелік компетентностей випускника, формуванню яких сприяє вивчення дисципліни дисципліни «Соціальна медицина, громадське здоров'я» і її взаємозв'язок з нормативним змістом підготовки здобувачів вищої освіти в галузі знань 22 «Охорона здоров'я», сформульованим у термінах результатів навчання у Стандарті вищої освіти України другий (магістерський) рівень вищої освіти.

Згідно з вимогами Стандарту вищої освіти України другий (магістерський) рівень вищої освіти дисципліна «Соціальна медицина, громадське здоров'я» забезпечує набуття студентами компетентностей наступних рівнів:

Загальні компетентності (ЗК)	
ЗК 1	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
ЗК 2	Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями
ЗК 3	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях
ЗК 4	Знання та розуміння предметної галузі та розуміння професійної діяльності
ЗК 5	Здатність до адаптації та дії в новій ситуації
ЗК 6	Здатність приймати обґрунтовані рішення
ЗК 7	Здатність працювати в команді
ЗК 8	Здатність до міжособистісної взаємодії
ЗК 10	Здатність використовувати інформаційні і комунікаційні технології
ЗК 11	Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел
ЗК 12	Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків
ЗК 13	Усвідомлення рівних можливостей та гендерних проблем.
ЗК 14	Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
ЗК 15	Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя
Фахові компетентності (ФК)	

ФК 6	Здатність до визначення принципів та характеру лікування та профілактики захворювань
ФК 13	Здатність до проведення санітарно-гігієнічних та профілактичних заходів
ФК 14	Здатність до планування і проведення профілактичних та протиепідемічних заходів щодо інфекційних хвороб
ФК 16	Здатність до ведення медичної документації, в тому числі електронних форм. Здатність розв'язувати медичні проблеми у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності
ФК 17	Здатність до оцінювання впливу навколишнього середовища, соціально-економічних та біологічних детермінант на стан здоров'я індивідуума, сім'ї, популяції.
ФК 18	Здатність до проведення аналізу діяльності лікаря, підрозділу, закладу охорони здоров'я, забезпечення якості медичної допомоги і підвищення ефективності використання медичних ресурсів.
ФК 19	Здатність до організації та інтеграції надання медичної допомоги населенню та проведення маркетингу медичних послуг.
ФК 20	Здатність до проведення епідеміологічних та медикостатистичних досліджень здоров'я населення; обробки соціальної, економічної та медичної інформації.
ФК 21	Зрозуміло і неоднозначно доносити власні знання, висновки та аргументацію з проблем охорони здоров'я та дотичних питань до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються.
ФК 22	Здатність управляти робочими процесами у сфері охорони здоров'я, які є складними, непередбачуваними та потребують нових стратегічних підходів..
ФК 23	Здатність розробляти і реалізовувати наукові та прикладні проекти у сфері охорони здоров'я
ФК 25	Дотримання професійної та академічної доброчесності, нести відповідальність за достовірність отриманих наукових результатів
Програмні результати навчання (ПРН)	
ПРН 1	Мати ґрунтовні знання із структури професійної діяльності. Вміти здійснювати професійну діяльність, що потребує оновлення та інтеграції знань. Нести відповідальність за професійний розвиток, здатність до подальшого професійного навчання з високим рівнем автономності.
ПРН 2	Розуміння та знання фундаментальних і клінічних біомедичних наук, на рівні достатньому для вирішення професійних задач у сфері охорони здоров'я.
ПРН 3	Спеціалізовані концептуальні знання, що включають наукові здобутки у сфері охорони здоров'я і є основою для проведення досліджень, критичне осмислення проблем у сфері медицини та дотичних до неї

	міждисциплінарних проблем.
ПРН 16	Формувати раціональні медичні маршрути пацієнтів; організовувати взаємодію з колегами в своєму та інших закладах, організаціях та установах; застосовувати інструменти просування медичних послуг на ринку, на підставі аналізу потреб населення, в умовах функціонування закладу охорони здоров'я, його підрозділу, в конкурентному середовищі.
ПРН 18	Визначати стан функціонування та обмежень життєдіяльності особи та тривалість непрацездатності з оформленням відповідних документів, в умовах закладу охорони здоров'я на підставі даних про захворювання та його перебіг, особливості професійної діяльності людини, тощо. Вести медичну документацію щодо пацієнта та контингенту населення на підставі нормативних документів.
ПРН 19	Планувати та втілювати систему протиепідемічних та профілактичних заходів, щодо виникнення та розповсюдження захворювань серед населення.
ПРН 20	Аналізувати епідеміологічний стан та проводити заходи масової й індивідуальної, загальної та локальної профілактики інфекційних захворювань
ПРН 21	Відшукувати необхідну інформацію у професійній літературі та базах даних інших джерелах, аналізувати, оцінювати та застосовувати цю інформацію
ПРН 22	Застосовувати сучасні цифрові технології, спеціалізоване програмне забезпечення, статистичні методи аналізу даних для розв'язання складних задач охорони здоров'я.
ПРН 23	Оцінювати вплив навколишнього середовища на стан здоров'я людини для оцінки стану захворюваності населення.
ПРН 24	Організовувати необхідний рівень індивідуальної безпеки (власної та осіб, про яких піклується) у разі виникнення типових небезпечних ситуацій в індивідуальному полі діяльності.
ПРН 25	Зрозуміло і однозначно доносити власні знання, висновки та аргументацію з проблем охорони здоров'я та дотичних питань до фахівців і нефахівців.
ПРН 27	Вільно спілкуватися державною та англійською мовою, як усно так і письмово для обговорення професійної діяльності, досліджень та проектів.
ПРН 28	Приймати ефективні рішення з проблем охорони здоров'я, оцінювати потрібні ресурси, враховувати соціальні, економічні та етичні наслідки.
ПРН 29	Планувати, організовувати та проводити заходи зі специфічної профілактики інфекційних захворювань, в тому числі згідно з Національним календарем профілактичних щеплень, як обов'язкових так і рекомендованих. Управляти залишками вакцин, організовувати додаткові вакцинальні кампанії, у т.ч. заходи з імунопрофілактики

По завершенню вивчення дисципліни «Соціальна медицина, громадське здоров'я» студенти повинні знати:

- соціально-економічні та біологічні детермінанти, які впливають на здоров'я населення;
- вимоги до діагностичних тестів, що можуть бути застосовані для скринінгових досліджень;
- показники ризику та методики їх розрахунку;
- стандартні процедури, щодо обробки медичної інформації;
- оперативні функції громадського здоров'я;
- принципи і методи пропаганди здорового способу життя;
- принципи профілактики;
- систему офіційного документообігу в професійній роботі лікаря, включаючи сучасні комп'ютерні інформаційні технології.

По завершенню вивчення дисципліни «Соціальна медицина, громадське здоров'я» студенти повинні вміти:

- визначати пріоритети у сфері охорони здоров'я, проводити оцінку потреб, розробляти та впроваджувати, засновані на доказах стратегії та пропонувати науково обґрунтовані заходи;
- розраховувати та оцінювати показники індивідуального та популяційного здоров'я;
- оцінювати зв'язок та вплив чинників на здоров'я індивідуума, сім'ї, популяції;
- виявляти прояви нерівності щодо здоров'я, спричинені соціальними детермінантами, та розробляти відповідні заходи для їх скорочення;
- організовувати власну роботу та роботу в команді з молодшим персоналом або в міждисциплінарній команді;
- організувати пропаганду здорового способу життя, первинну профілактику захворювань та травм серед населення;
- визначати джерело та місце знаходження необхідної інформації, обробляти інформацію та проводити її аналіз.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

На вивчення навчальної дисципліни «Соціальна медицина, громадське здоров'я» відводиться 5 кредитів ЄКТС, 150 годин.

Програма навчальної дисципліни структурована і представлена 2 розділами, та 3 змістовними розділами.

РОЗДІЛ 1. ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я

Змістовий розділ 1. Громадське здоров'я, функції та послуги. Здоров'я населення

Тема 1. Громадське здоров'я, функції та послуги. Громадське здоров'я як наука та предмет викладання. Основні терміни та визначення, історія створення системи громадського здоров'я. Основні оперативні функції громадського здоров'я. Основні послуги громадського здоров'я. Сучасний розвиток системи громадського здоров'я в Україні і світі. Інфраструктура громадського здоров'я.

Тема 2. Епіднагляд та оцінка стану здоров'я і благополуччя населення.

Система епіднагляду за хворобами. Моніторинг захворюваності і поширеності хвороб. Реєстри інфекційних і неінфекційних захворювань. Моніторинг захворювань та показників здоров'я матерів і дітей, психічного здоров'я, соціального здоров'я. Реєстри екологічно обумовлених захворювань, професійно обумовлених захворювань. Епіднагляд за травмами. Діагностування здоров'я місцевих громад, виявлення прогалин, нерівностей в здоров'ї, потреб для планування дій.

Тема 3. Здоров'я населення: основні детермінанти. Цільові підходи до визначення поняття «здоров'я»: загальнофілософський, індивідуальний теоретичний, індивідуальний практичний, популяційний. Здоров'я населення як умовне статистичне поняття. Методи вивчення здоров'я. Показники здоров'я населення: демографічні (народжуваність, смертність, середня очікувана тривалість життя); фізичного розвитку; захворюваності; інвалідності. Провідні групи чинників, що впливають на здоров'я населення: рівень і спосіб життя людей, стан навколишнього середовища, біологічні чинники, доступність і якість медичної допомоги. Особливості здоров'я різних статевовікових, професійних груп населення. Стратегії громадського здоров'я щодо збереження здоров'я.

Тема 4. Медико-соціальні проблеми демографічних процесів. Демографія як наука. Джерела інформації. Динаміка чисельності та складу населення в різних регіонах світу, країнах і в Україні. Статевий та віковий склад населення. Природний рух населення. Народжуваність, показники та чинники, що впливають на народжуваність. Сучасні тенденції та регіональні особливості народжуваності в Україні та світі. Загальна смертність, її провідні причини в різних регіонах, окремих країнах і в Україні, статевовікові та територіальні особливості. Смертність немовлят (малюкова смертність). Значення показника для оцінки стану здоров'я населення, рівня соціально-економічного благополуччя та розвитку суспільства. Провідні причини смертності немовлят. Середня очікувана тривалість життя, визначення поняття. Методика визначення показника, його динаміка в різних регіонах світу, окремих країнах і в Україні.

Тема 5. Методика вивчення та оцінка основних демографічних показників природного руху населення. Аналіз демографічної ситуації. Документи, які використовуються для вивчення природного руху населення. Порядок реєстрації народжень в Україні. Сутність понять «живонародження», «мертвонародження», «смерть плода». Методика визначення та оцінка загального та спеціального показників народжуваності. Загальна смертність. Порядок реєстрації випадків смерті в Україні. Методика вивчення смертності, визначення загального та спеціальних показників, їх значення та оцінка. Структура причин смертності. Природний приріст населення. Зміни чисельності населення. Механічний та природний рух населення. Депопуляція. Аналіз регіональних особливостей та динаміки демографічних показників. Оцінка демографічної ситуації.

Тема 6. Аналіз складу населення за віком, статтю, місцем проживання. Значення вивчення вікового складу населення. Тип вікової структури населення (прогресивний, регресивний, стаціонарний) та його зміни. «Вікова піраміда». Статева диспропорція: причини та наслідки. Урбанізація населення як соціально-

економічна проблема.

Тема 7. Старіння населення. Аналіз показників СОТЖ та демографічного навантаження. Проблеми, пов'язані з постарінням населення. Середня очікувана тривалість життя населення, в т.ч. чоловіків і жінок в Україні і світі, її динаміка. Показник демографічного навантаження. Трудовий потенціал країни.

Тема 8. Життя як цінність. Ставлення до смерті та помирання як моральна проблема. Формування ставлення до життя як до людської цінності. Психологічна та духовна підтримка у прагненні до життя, визначення смерті як природного процесу в старості чи при хворобі. Забезпечення достойного завершення земного життя. Морально-етичні аспекти відношення до природної смерті та евтаназії.

Тема 9. Методика вивчення та оцінка показників малюкової смертності. Порядок реєстрації смертності немовлят (малюкової). Методика визначення показників загальної, неонатальної, ранньої неонатальної, пізньої неонатальної, постнеонатальної смертності немовлят. Оцінка співвідношення показників смертності немовлят та неонатальної смертності. Перинатальна смертність. Провідні причини малюкової смертності в різні вікові періоди першого року життя. Основні групи чинників, що впливають на формування рівнів малюкової смертності (біологічні, екологічні, медико-організаційні, спосіб життя).

Тема 10. Методика вивчення та оцінка чинників, що впливають на здоров'я населення. Класифікація чинників ризику, які впливають на здоров'я. Методичні підходи до вивчення чинників, які визначають рівні здоров'я населення та його окремих контингентів. Особливості вивчення впливу чинників: соціально-економічних, соціально-біологічних, екологічних і природно-кліматичних, медико-організаційних. Застосування методів біостатистики (похідні та середні величини, метод стандартизації, кореляційно-регресійний аналіз, параметрична та непараметрична оцінка вірогідності результатів досліджень, бальна, рейтингова оцінка).

Змістовий розділ 2. Захворюваність населення

Тема 11. Захворюваність населення як медико-соціальна проблема. Поняття про захворюваність, мета її вивчення, особливості в Україні та світі. Медико-соціальне значення захворюваності як провідної причини тимчасової та стійкої втрати працездатності, смертності. Вплив захворюваності на потреби населення в забезпеченні медичною допомогою, на здоров'я майбутніх поколінь. Економічні витрати, пов'язані з захворюваністю, в т.ч. з захворюваністю на соціально значущі та небезпечні хвороби. Методи вивчення захворюваності, можливості застосування окремих методів, їх переваги та недоліки. Чинники, що впливають на повноту даних про захворюваність в залежності від методів її вивчення. Міжнародна статистична класифікація хвороб, травм і причин смерті, принципи її побудови та значення. Види захворюваності, які вивчаються в Україні. Відмінності в показниках захворюваності міського та сільського населення, різних вікових і статевих груп. Інвалідність, як показник здоров'я населення, її медико-соціальне значення.

Тема 12. Методика вивчення та оцінка показників загальної

захворюваності. Вивчення захворюваності за даними звертань по медичну допомогу. Методика визначення показників первинної захворюваності та поширеності захворювань, їх оцінка. Динаміка показників загальної та первинної захворюваності, регіональні особливості.

Тема 13. Методика вивчення та оцінка показників захворюваності на найважливіші соціально значущі захворювання. Хвороби системи кровообігу, онкологічні, нервово-психічні захворювання, цукровий діабет, туберкульоз, ВІЛ-інфекція/СНІД, травматизм, алкоголізм, наркоманії та токсикоманії як медико-соціальні проблеми. Провідні чинники, що впливають на поширеність захворювань. Динаміка основних показників. Травматизм, як медико-соціальна проблема, види травматизму, облік випадків, динаміка показників, вікові та статеві особливості в регіонах світу і в Україні.

Тема 14. Методика вивчення та оцінка показників захворюваності з тимчасовою втратою працездатності. Листок непрацездатності як джерело інформації для вивчення захворюваності з тимчасовою втратою працездатності. Показники: число випадків та днів втрати працездатності на 100 працюючих, середня тривалість випадку. Поглиблене вивчення захворюваності робітників в залежності від стажу, професії, умов праці.

Тема 15. Методологічні основи дослідження тягаря хвороб. Значення результатів для системи громадського здоров'я. Визначення переліку хвороб, організація постійного моніторингу. Набір показників (DALE, HALE), що характеризують глобальний тягар хвороб: методика розрахунку та оцінка. Значення результатів дослідження тягаря хвороб для системи громадського здоров'я. Поліпшення здоров'я найменш соціально захищених верств населення. Заходи щодо зменшення захворюваності та смертності від найбільш поширених захворювань в Україні та Європі.

Тема 16. Медико-соціальні аспекти інвалідності. Методика розрахунку та аналіз показників інвалідності. Інвалідність як показник здоров'я населення. Порушення функцій організму, що призводять до інвалідності. Групи інвалідності. Причини інвалідності. Класи хвороб, що зумовлюють основні причини інвалідизації населення. Показники інвалідності: загальна інвалідність (контингенти інвалідів), первинна інвалідність (інвалідизація). Структура причин загальної та первинної інвалідності. Травматизм, як причина інвалідності дитячого та дорослого населення. Інвалідність серед дитячого та дорослого населення. Регіональні особливості та динаміка показників інвалідності.

Тема 17. Комплексна оцінка здоров'я населення. Показники здоров'я населення. Основні джерела інформації при вивченні здоров'я населення. Критерії та групи здоров'я. Комплексна оцінка індивідуального здоров'я. Оцінка якості життя. Комплексна оцінка здоров'я населення. Інтегральні показники комплексної оцінки здоров'я населення: коефіцієнт життєстійкості населення; індекс людського розвитку. Показники системи оцінки здоров'я населення ВООЗ (Summary Measures of Population Health): показник очікуваної тривалості життя, відкоригований на інвалідність – DALE (disability-adjusted life expectancy); показник очікуваної тривалості життя, відкоригований на здоров'я – HALE (health-adjusted life expectancy).

Тема 18. Аналіз показників фізичного розвитку. Характеристика фізичного розвитку як показника здоров'я населення. Визначення поняття «фізичний розвиток», його генетична та соціальна обумовленість. Біологічний розвиток та морфофункціональний розвиток. Методи оцінки фізичного розвитку. Регіональні особливості та динаміка показників фізичного розвитку.

Тема 19. Забезпечення стратегічного керівництва в інтересах здоров'я і благополуччя. Стратегічне керівництво: визначення, ключові положення. Типи стратегічного керівництва в інтересах здоров'я. Вектори розвитку. Загальнодержавний підхід. Принцип участі всього суспільства. Набір інструментів здійснення політики. Політична участь і лідерство. Стратегічне планування послуг громадського здоров'я, планування політики і моніторинг її здійснення.

Тема 20. Методологія аналізу причин соціальної нерівності щодо здоров'я та його охорони. Перешкоди на шляху забезпечення необхідних умов для підтримки індивідуального здоров'я. Соціальна нерівність як причина незадовільного доступу до медичної допомоги та соціальної підтримки. Аналіз причин соціальної нерівності щодо здоров'я та його охорони. Шляхи поліпшення стану здоров'я усіх прошарків населення.

РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

Змістовий розділ 3. Забезпечення захисту здоров'я населення

Тема 21. Екологічне громадське здоров'я. Забезпечення захисту здоров'я населення, у т.ч. безпеки довкілля, праці, харчових продуктів тощо. Екологічне громадське здоров'я. Складові життєвого середовища людей: природне середовище (довкілля), соціальне середовище (соціум) та техногенне середовище (побутове та виробниче). Основні джерела загроз для здоров'я індивідуума чи спільноти. Захист життєвого середовища людей. Створення «зони комфорту» для повноцінного життя. Значення міжсекторальної співпраці та міжнародного співробітництва для захисту життєвого середовища людей.

Тема 22. Надзвичайні ситуації у сфері громадського здоров'я. Біотероризм. Глобальні загрози міжнародному здоров'ю в XXI столітті. Надзвичайні ситуації у сфері громадського здоров'я: наслідки зміни клімату, епідемії, масові враження хімічними речовинами, радіаційні катастрофи. Міжнародна безпека у сфері громадського здоров'я. Роль ВООЗ в організації сповіщення та швидкого реагування в надзвичайних ситуаціях. Концепція міжнародного здоров'я, актуальні проблеми міжнародного здоров'я на прикладі Європейського регіону. Біотероризм - глобальна загроза міжнародному здоров'ю. Біологічна зброя. Стратегія системи громадського здоров'я щодо скорочення ризиків використання біологічної зброї та негативних наслідків.

Тема 23. Стреси і конфлікти. Механізми захисту людей від дій стресу. Стреси і конфлікти як причина неінфекційних захворювань. Психогігієна як основа профілактики.

Тема 24. Морально-етичні та правові аспекти втручання в охороні здоров'я. Розвиток репродуктивної медицини. Штучне запліднення, сурогатне материнство, донатія гамет: морально-етичні аспекти. Роль репродуктивної медицини у вирішенні проблеми низької народжуваності. Морально-етичні та правові аспекти трансплантації.

Тема 25. Профілактика та міжсекторальне співробітництво в системі громадського здоров'я. Профілактика в системі громадського здоров'я: популяційна, групова, індивідуальна. Первинна, вторинна та третинна профілактика. Промоція здоров'я, як профілактичний напрямок діяльності системи охорони здоров'я. Міжнародні програми щодо забезпечення профілактичної діяльності системи охорони здоров'я. Цільові профілактичні програми боротьби з найбільш соціально значущими захворюваннями: ішемічна хвороба серця, гіпертонічна хвороба, цукровий діабет, туберкульоз, злоякісні новоутворення. Роль міжсекторального співробітництва в підвищенні ефективності та дієвості профілактичних заходів.

Тема 26. Скринінгові програми раннього виявлення хвороб та чинників ризику. Скринінг як профілактична технологія. Скринінгові програми раннього виявлення хвороб та чинників ризику, їх використання.

Тема 27. Інформаційно-роз'яснювальна діяльність (адвокація) як складова частина медичної профілактики. Інформування суспільства, осіб, які приймають рішення, політиків про існуючі і потенційні загрози для здоров'я, проблеми зі здоров'ям, потреби в профілактичних заходах. Мистецтво і техніка інформування, впливу та мотивування людей, закладів, аудиторій стосовно важливих питань детермінант здоров'я. Завдання та зміст роботи центрів громадського здоров'я, їх структурних підрозділів, взаємодія з іншими закладами охорони здоров'я. Розробка профілактичних стратегій щодо захисту і зміцнення здоров'я, зменшення негативного впливу детермінант на стан здоров'я населення. Профілактичні програми і стратегії профілактики захворювань.

Тема 28. Промоція здоров'я. Види, форми та методи. Методи та засоби медико-гігієнічного навчання та виховання населення, їх особливості в різних закладах охорони здоров'я. Визначення понять «промоція здоров'я», «здоровий спосіб життя», «профілактика». Види профілактики. Значення формування здорового способу життя для збереження та зміцнення здоров'я населення. Провідні чинники способу життя, які впливають на стан здоров'я населення. Напрями формування здорового способу життя. Розробка анкет для вивчення чинників, що впливають на стан здоров'я населення. Складання плану лекцій.

Тема 29. Комунікація та соціальна мобілізація в інтересах здоров'я. Прес-релізи та зв'язок із засобами масової інформації. Значення комунікації в питаннях збереження і зміцнення здоров'я. Форми комунікацій. Комунікаційні канали. Значення зв'язків із громадськістю та засобами масової інформації. Проблеми та можливі помилки. Прес-реліз в громадському здоров'ї – важлива форма донесення медичної інформації до широкого загалу: правила складання та використання.

Тема 30. Інформатизація громадського здоров'я. Медичні інформаційні системи в світі та в Україні. Інформаційні технології в світовій системі охорони здоров'я. Медичні інформаційні системи: збереження інформації, швидкий доступ до інформації, взаємообмін інформацією, проведення статистичного аналізу зведених даних, скорочення часу роботи персоналу та зменшення кількості помилок. Термінологічні стандарти та рубрифікатори. Комплексна автоматизація медичних закладів. Електронний документообіг. Електронна карта пацієнта.

Тема 31. Візуалізація й ефективне представлення даних про здоров'я. Поширення і використання результатів. Ефективне представлення даних про здоров'я. Традиційні форми представлення даних у вигляді діаграм та таблиць. Візуалізація даних за допомогою сучасних технологій: інфографіка, анімація, інтеракція. Форми представлення: плакати, листівки, буклети, презентації, фільми.

Структура навчальної дисципліни

РОЗДІЛ 1. ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я					
<i>Змістовий розділ 1. Громадське здоров'я, функції та послуги. Здоров'я населення</i>					
1	Громадське здоров'я, функції та послуги.	3	2	-	1
2	Епіднагляд та оцінка стану здоров'я і благополуччя населення.	3	-	1	2
3	Здоров'я населення: основні детермінанти.	3	-	1	2
4	Медико-соціальні проблеми демографічних процесів.	2	-	-	2
5	Методика вивчення та оцінка основних демографічних показників природного руху населення. Аналіз демографічної ситуації.	4	-	2	2
6	Аналіз складу населення за віком, статтю, місцем проживання.	3	-	1	2
7	Старіння населення. Аналіз показників СОТЖ та демографічного навантаження.	3	-	1	2
8	Життя як цінність. Ставлення до смерті та помирання як моральна проблема.	2	-	-	2
9	Методика вивчення та оцінка показників малюкової смертності.	4	-	2	2
10	Методика вивчення та оцінка чинників, що впливають на здоров'я населення.	3	-	2	1
<i>Змістовий розділ 2. Захворюваність населення</i>					
11	Захворюваність населення як медико-соціальна проблема.	4	2	-	2
12	Методика вивчення та оцінка показників загальної захворюваності.	4	-	2	2
13	Методика вивчення та оцінка показників захворюваності на найважливіші соціально значущі захворювання.	3	-	2	1
14	Методика вивчення та оцінка показників захворюваності з тимчасовою втратою працездатності.	3	-	2	1
15	Методологічні основи дослідження тягаря хвороб. Значення результатів для системи громадського здоров'я.	2	-	-	2
16	Медико-соціальні аспекти інвалідності. Методика розрахунку та аналіз показників інвалідності.	4	-	2	2
17	Комплексна оцінка здоров'я населення.	4	-	2	2
18	Аналіз показників фізичного розвитку.	3	-	2	1
19	Забезпечення стратегічного керівництва в інтересах здоров'я і благополуччя.	2	-	-	2
20	Методологія аналізу причин соціальної нерівності щодо здоров'я та його охорони.	3	-	2	1
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ					
<i>Змістовий розділ 3. Забезпечення захисту здоров'я населення</i>					
21	Екологічне громадське здоров'я. Забезпечення захисту здоров'я населення, у т.ч. безпеки довкілля, праці, харчових продуктів тощо.	2	-	1	1
22	Надзвичайні ситуації у сфері громадського здоров'я. Біотероризм.	3	-	1	2
23	Стреси і конфлікти. Механізми захисту людей від дій стресу.	3	-	2	1
24	Моральні-етичні та правові аспекти втручання в охороні здоров'я.	2	-	-	1
25	Профілактика та міжсекторальне співробітництво в системі	2	-	-	2

	громадського здоров'я.				
26	Скринінгові програми раннього виявлення хвороб та чинників ризику.	3	-	2	1
27	Інформаційно-роз'яснювальна діяльність (адвокація) як складова частина медичної профілактики.	2	-	1	1
28	Промоція здоров'я. Види, форми та методи.	3	-	1	2
29	Комунікація та соціальна мобілізація в інтересах здоров'я. Прес-релізи та зв'язок із засобами масової інформації.	4	-	2	2
30	Інформатизація громадського здоров'я. Медичні інформаційні системи в світі та в Україні.	3	-	1	2
31	Візуалізація й ефективне представлення даних про здоров'я. Поширення і використання результатів.	2	-	1	1
	Всього годин	90	4	36	50

3. Теми лекцій

№	Назва теми	Кількість годин
1	Громадське здоров'я, функції та послуги.	2
4	Захворюваність населення як медико-соціальна проблема.	2
	Усього годин за дисципліну*	4

Теми семінарських занять (Семінарські заняття не передбачені навчальним планом)

4. Теми практичних занять

№	Назва теми	Кількість Годин
РОЗДІЛ 1. ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я		
<i>Змістовий розділ 3. Громадське здоров'я, функції та послуги. Здоров'я населення</i>		
1	Епіднагляд та оцінка стану здоров'я і благополуччя населення.	1
2	Здоров'я населення: основні детермінанти.	1
3	Методика вивчення та оцінка основних демографічних показників природного руху населення. Аналіз демографічної ситуації.	2
4	Аналіз складу населення за віком. Аналіз показників СОРЖ та демографічного навантаження.	1
5	Старіння населення. Аналіз показників СОРЖ та демографічного навантаження	1
6	Методика вивчення та оцінка показників малякової смертності.	2
7	Методика вивчення та оцінка чинників, що впливають на здоров'я населення.	2
<i>Змістовий розділ 2. Захворюваність населення</i>		
9	Методика вивчення та оцінка показників загальної захворюваності.	2
10	Методика вивчення та оцінка показників захворюваності на найважливіші соціально значущі захворювання.	2
11	Методика вивчення та оцінка показників захворюваності з тимчасовою втратою працездатності.	2
12	Медико-соціальні аспекти інвалідності. Методика розрахунку та аналіз показників інвалідності.	2
13	Комплексна оцінка здоров'я населення.	2
14	Аналіз показників фізичного розвитку.	2

15	Методологія аналізу причин соціальної нерівності щодо здоров'я та його охорони.	2
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ		
<i>Змістовий розділ 3. Забезпечення захисту здоров'я населення</i>		
16	Екологічне громадське здоров'я. Забезпечення захисту здоров'я населення, у т.ч. безпеки довкілля, праці, харчових продуктів тощо.	1
17	Надзвичайні ситуації у сфері громадського здоров'я. Біотероризм.	1
18	Стреси і конфлікти. Механізми захисту людей від дій стресу.	2
19	Скринінгові програми раннього виявлення хвороб та чинників ризику.	2
20	Інформаційно-роз'яснювальна діяльність (адвокація) як складова частина медичної профілактики.	1
21	Промоція здоров'я. Види, форми та методи.	1
22	Комунікація та соціальна мобілізація в інтересах здоров'я. Прес-релізи та зв'язок із засобами масової інформації.	2
23	Інформатизація громадського здоров'я. Медичні інформаційні системи в світі та в Україні.	1
24	Візуалізація й ефективне представлення даних про здоров'я. Поширення і використання результатів.	1
Усього годин за дисципліну		36

7. Темі лабораторних занять (Лабораторні заняття не передбачені навчальним планом)

8. Самостійна робота

№	Назва теми	Кількість годин
	Підготовка до практичних занять – теоретична підготовка та опрацювання практичних навичок.	27
1	Епіднагляд та оцінка стану здоров'я і благополуччя населення.	1
2	Аналіз складу населення за віком, статтю, місцем проживання.	1
3	Старіння населення.	1
4	Життя як цінність. Ставлення до смерті та помирання як моральна проблема.	1
5	Методика вивчення та оцінка показників малюкової смертності	1
6	Захворюваність населення як медико-соціальна проблема.	1
7	Оцінка показників загальної захворюваності.	1
8	Вивчення та оцінка показників захворюваності на найважливіші соціально значущі захворювання.	1
9	Методика вивчення та оцінка показників захворюваності з тимчасовою втратою працездатності.	1
10	Методологічні основи дослідження тягаря хвороб. Значення результатів для системи громадського здоров'я.	1
11	Медико-соціальні аспекти інвалідності.	1
12	Аналіз показників фізичного розвитку.	1
13	Забезпечення стратегічного керівництва в інтересах здоров'я і благополуччя.	1
14	Аналіз причин соціальної нерівності щодо охорони здоров'я	1
15	Екологічне громадське здоров'я.	1
16	Надзвичайні ситуації у сфері громадського здоров'я. Біотероризм.	1
17	Стреси і конфлікти. Механізми захисту людей від дій стресу.	1
18	Морально-етичні та правові аспекти втручання в охороні здоров'я.	1
19	Міжсекторальне співробітництво в системі громадського здоров'я.	1
20	Промоція здоров'я	1

21	Комунікація та соціальна мобілізація в інтересах здоров'я	1
22	Інформатизація громадського здоров'я. Медичні інформаційні системи в світі та в Україні.	1
23	Візуалізація й ефективне представлення даних про здоров'я. Поширення і використання результатів.	1
Усього годин за дисципліну		50

9. Індивідуальні завдання. (не передбачені навчальним планом)

10. Методи навчання

За джерелами знань використовують методи навчання: словесні – розповідь, пояснення, лекція, інструктаж; наочні – демонстрація, ілюстрація; практичні – практична робота, вирішення задачі. За характером логіки пізнання використовуються методи: аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний, індуктивний, дедуктивний. За рівнем самостійної розумової діяльності використовуються методи: проблемний, пошуковий, дослідницький.

1. Словесні методи: лекція, бесіда;
2. Наочні методи: ілюстрація, демонстрація
3. Практичні методи: виконання практичних робіт та розв'язання ситуаційних завдань для вироблення вмінь та навичок;
4. Самостійна робота студентів з осмислення й засвоєння нового матеріалу
5. Використання контрольно-навчальних комп'ютерних програм
6. Інноваційні методи навчання: ділова гра, кейс-метод, Research-based learning (RBL). Навчання через дослідження.
7. Видами навчальних занять згідно з навчальним планом є: лекції; практичні заняття; самостійна робота студентів.

11. Методи контролю

Поточний контроль здійснюється на основі контролю теоретичних знань, практичних навичок і вмінь.

Формами поточного контролю є: усне опитування (фронтальне, індивідуальне, комбіноване), співбесіда; практична перевірка сформованих професійних умінь (проводиться за результатами виконання практичної роботи наприкінці заняття); тестовий контроль («відкриті» та «закриті» тестові завдання). Поточний контроль є обов'язковим. Під час оцінювання засвоєння кожної теми з усіх дисциплін навчального плану за поточну навчальну діяльність студенту виставляються оцінки за 4-бальною (традиційною шкалою) з урахуванням затверджених критеріїв оцінювання з дисципліни. Враховуються всі види робіт, передбачені навчальною програмою. Студент має отримати оцінку з кожної теми. Викладач проводить опитування кожного студента у групі на кожному занятті і виставити оцінку в журналі обліку відвідувань та успішності студентів за традиційною шкалою («5», «4», «3», «2»).

При оцінюванні поточної навчальної діяльності студента 20% оцінки становить самостійна робота студента, яка враховує знання теми самостійного заняття і виконання роботи в зошиті.

Заключний (підсумковий) контроль із розділів проводиться наприкінці розділу у формі письмової контрольної роботи, яка включає тестові завдання із банку «Крок-2», теоретичні питання та контроль практичних навичок (розв'язування ситуаційних задач тощо).

Використовуються такі методи контролю, як усний, письмовий та тестовий, які мають сприяти підвищенню мотивації студентів-майбутніх фахівців до навчально-пізнавальної діяльності. Відповідно до специфіки фахової підготовки перевага надається тестовому та письмовому контролю. При підсумковому контролі перевага надається письмовому або тестовому контролю.

12. Форма підсумкового контролю успішності навчання

Підсумковий контроль з дисципліни здійснюється на основі контролю теоретичних знань, практичних навичок і вмінь.

Залік - це форма підсумкового контролю, що полягає в оцінці засвоєння студентом навчального матеріалу виключно на підставі результатів виконання ним певних видів робіт на практичних, семінарських або лабораторних заняттях. Семестровий залік з дисциплін проводиться після закінчення її вивчення, до початку екзаменаційної сесії.

13. Схема нарахування та розподіл балів, які отримують студенти

Максимальна кількість балів за дисципліну складає 200 балів. Співвідношення між результатами оцінювання поточної навчальної діяльності і підсумкового контролю знань – 60 % та 40 %.

Вивчення дисципліни закінчується заліком.

Максимальна кількість балів, яку може набрати студент за поточну навчальну діяльність при вивченні дисципліни становить 200 балів, мінімальна кількість балів – мінімальна кількість балів - становить 120 балів.

Розрахунок кількості балів проводиться на підставі отриманих студентом оцінок за 4-ри бальною (національною) шкалою під час вивчення дисципліни, шляхом обчислення середнього арифметичного, округленого до двох знаків після коми.

Залік студент отримує на останньому занятті з дисципліни за результатами поточного оцінювання. До заліку допускаються лише ті студенти, які не мають академічної заборгованості і їх середній бал за поточну навчальну діяльність із навчальної дисципліни становить не менше 3,00.

Середня оцінка за поточну діяльність конвертується у бали за 200-бальною шкалою, відповідно до таблиці перерахунку (табл. 1).

Таблиця 1.

Перерахунок середньої оцінки за поточну діяльність у багатобальну шкалу (для дисциплін, що завершуються заліком)

4- бальна шкала	200- бальна шкала	4- бальна шкала	200- бальна шкала	4- бальна шкала	200- бальна шкала	4- бальна шкала	200- бальна шкала

5	200	4.47	179	3.94	158	3.42	137
4.97	199	4.44	178	3.92	157	3.39	136
4.94	198	4.42	177	3.89	156	3.37	135
4.92	197	4.39	176	3.87	155	3.34	134
4.89	196	4.37	175	3.84	154	3.32	133
4.87	195	4.34	174	3.82	153	3.29	132
4.84	194	4.32	173	3.79	152	3.27	131
4.82	193	4.29	172	3.77	151	3.24	130
4.79	192	4.27	171	3.74	150	3.22	129
4.77	191	4.24	170	3.72	149	3.19	128
4.74	190	4.22	169	3.69	148	3.17	127
4.72	189	4.19	168	3.67	147	3.14	126
4.69	188	4.17	167	3.64	146	3.12	125
4.67	187	4.14	166	3.62	145	3.09	124
4.64	186	4.12	165	3.59	144	3.07	123
4.62	185	4.09	164	3.57	143	3.04	122
4.59	184	4.07	163	3.54	142	3.02	121
4.57	183	4.04	162	3.52	141	3	120
4.54	182	4.02	161	3.49	140	< 3	70-119 (повторне перескладання)
4.52	181	4.00	160	3.47	139		
4.49	180	3.97	159	3.44	138		

Результат навчання оцінюється також за двобальною шкалою (зараховано/не зараховано).

Таблиця 2

Шкала переведення балів у національну систему

За національною системою	За 200-бальною шкалою
зараховано	від 120 до 200 балів
не зараховано	менше 119 балів

Самостійна робота студентів, яка передбачена темою заняття поряд із аудиторною роботою, оцінюється під час поточного контролю теми на відповідному занятті.

14. Методичне забезпечення

1. Робоча навчальна програма дисципліни;
2. Плани лекцій, практичних занять та самостійної роботи студентів;
3. Мультимедіа, відео- і звуковідтворювальна, проєкційна апаратура (відеокамери, проєктори, екрани, смартдошки тощо)
4. Методичні вказівки до практичних занять для студентів;
5. Методичні матеріали, що забезпечують самостійну роботу студентів;
6. Тестові та контрольні завдання до практичних занять;

15. Рекомендована література

Основна (базова)

1. Громадське здоров'я: навчальний посібник / за заг. ред. Грузевої Т.С. / К: Книга-плюс, 2021. – 296 с.
2. Zdrowie publiczne / Marian Sygit. – Warszawa: Wolters Kluwer, 2017. – 689 p..

3. Громадське здоров'я та поведінкова економіка / В. О. Курганська, В. А. Сміянов, О. І. Сміянова // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. - 2019. - №2 (80). - С. 33-39.
4. Раціональне і безпечне харчування як основа громадського здоров'я: навчальний посібник / А.Г. Дьяченко, В. А. Курганская, В. В. Касянчук та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2017. – 354 с
5. Голяченко О.М. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я .-Київ: ВСВ «Медицина», 2011.- 208 с.
6. Громадське здоров'я: національний підручник/ В.Ф.Москаленко, О.П.Гульчій, Т.С.Грузєва та інші, ред..В.Ф.Москаленко; МОЗ України; Нац.мед.ун-т О.О.Богомольця – 3 вид. Вінниця: Нова книга, 2013.- 560 с.
7. Збірник тестових завдань до державних випробувань з гігієни, соціальної медицини, організації та економіки охорони здоров'я/ за ред.. В.Ф.Москаленка, В.Г.Бардова, О.П.Яворського.- Вінниця: Нова книга, 2012.- 200 с.
8. Oxford Textbook of Global Public Health, 6 edition. Edited by RogesDetels, Martin Gulliford, Quarraisha Abdool Karim and Chorh Chuan Tan. – Oxford University Press, 2017. – 1728 p.

Допоміжна:

1. Методы изучения здоровья населения: Учебное пособие для студентов медицинских факультетов /Агарков В.И., Бутева Л.В., Грищенко С.В. и др.- Донецк: ДонНМУ, 2011.-106 с.
2. Досвід країн Європи у фінансуванні галузі охорони здоров'я. Уроки для України / За заг. ред. В.Г. Черненка та В.М. Рудого. - К.: Академпред, 2002. – 112 с.
3. Охорона здоров'я України : стан, проблеми, перспективи/ Л.А.Чепелевська, О.Р.Ситенко, В.В. Бедний та інші; за ред.. Лазоришинця.- К.: 2014.- 607 с.
4. Охорона здоров'я в Україні: організація та законодавче забезпечення: монографія/ А.І.Козаченко, В.М.Пашков,В.П.Лисак та інші, за аг. Редакцією В.П.Лисака, В.М.Пашкова, І.А. Голованової .- К.: МОРІОН, 2014.-335 с.
5. Barrachina J. Axis II comorbidity in borderline personality disorder is influenced by sex, age, and clinical severity./ Barrachina J, Pascual JC, Ferrer M, Soler J, Rufat MJ, Andi6n O, Tiana T, Mart6n-Blanco A, Casas M, P6rez V.// Compr Psychiatry. 2011.- 22.
6. Buitelaar J.K, Functional improvement and correlations with symptomatic improvement in adults with attention deficit hyperactivity disorder receiving long-acting methylphenidate./ Buitelaar JK, Casas M, Philipsen A, Kooij JJ, Ramos-Quiroga JA, Dejonckheere J, van Oene JC, Sch6uble B.// Psychol Med. 2011 :- 1:1-10.
7. Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров'я” від 19.11.1992 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1993.- № 43.
8. Закон України Про порядок проведення реформування системи охорони здоров'я у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях та місті Києві // Відомості Верховної Ради України (ВВР),- 2012.- N 12-13, ст.81

9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, та контролю за їх обігом» від 3 червня 2009 року № 589.

Інформаційні ресурси

1. Всесвітня організація охорони здоров'я www.who.int
2. Европейская база даних «Здоровье для всех» www.euro.who.int/ru/home
3. Кохрейнівський центр доказової медицини www.cebm.net
4. Кохрейнівська бібліотека www.cochrane.org
5. Національна медична бібліотека США – MEDLINE www.ncbi.nlm.nih.gov/PubMed
6. Канадський центр доказів в охороні здоров'я www.cche.net
7. Центр контролю та профілактики захворювань www.cdc.gov
8. Центр громадського здоров'я МОЗ України www.phc.org.ua
9. Українська база медико-статистичної інформації «Здоров'я для всіх»: <http://medstat.gov.ua/ukr/news.html?id=203>
10. Журнал British Medical Journal www.bmj.com
11. Журнал Evidence-Based Medicine www.evidence-basedmedicine.com
12. [http: zakon3.rada.ua/lows](http://zakon3.rada.ua/lows)
13. [http: mozdocs.riev.ua](http://mozdocs.riev.ua)
14. [http: euro.who.inf](http://euro.who.inf)
15. www.moz.gov.ua